

AFGANİSTAN VE ÇEVRESİNİ ANLAMAK -1:

Pakistan – Afganistan İlişkilerine Etki Eden Faktörler

29 Şubat 2020’de Katar’ın Başkenti Doha’da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanlığı’nın Afganistan özel temsilcisi Zalmay Khalilzad ile Taliban liderlerinden Molla Berader arasında imzalanan anlaşma ile ABD Afganistan’dan çekilme kararını resmen tescilledi ve hemen ardından 11 Eylül 2021’e kadar Afganistan’ı terk edeceğini açıkladı.

Kuşkusuz bu anlaşma uluslararası terör örgütü olarak bilinen Taliban’a bir yandan uluslararası meşruiyet kazandırırken bir yandan da uluslararası kamuoyunda bir manevra alanı sağladı. Bu sayede Taliban Örgütü, Rusya, İran, Çin ve bazı Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye girişti. Öte yandan da Afganistan içindeki askeri operasyonlarını daha yüksek bir moral ve motivasyon ile hızlandırdı. Bir yıl gibi kısa sürede kırsal kesimlerden şehir merkezlerine doğru hızla ilerlemeye başladı. Nihayetinde 15 Ağustos 2021’de başkent Kabil’i ele geçirerek Eşref Gani yönetimini devirdi. Bunun üzerine ABD yönetimi Afganistan’dan çekilme sürecini hızlandırarak 31 Ağustos 2021’de tüm askerlerini Afganistan’dan çekti.

Özellikle Doha anlaşması ile başlayan “Taliban’ın yeniden gündeme getirilmesi” uluslararası camiada da çeşitli tartışmalara yol açtı. Afganistan’da Taliban’ın yeniden iktidara gelmesi kimi yorumcular tarafından “ABD’nin yenilgisi” olarak görülürken, kimilerine göre ise “imparatorluklar mezarlığı” olarak bilinen Afganistan’ı ABD tarafından “Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerin kucağına bırakılan bir bomba” olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu ülkeler her ne kadar başlangıçta Taliban yönetimine yeşil ışık yaktilarsa da son dönemlerdeki temkinli davranışları dikkatlerden kaçmamaktadır.

Bu noktada Pakistan hükümetinin özel bir konumu olduğu bilinmektedir. Pakistan Hükümeti 2001’den önce olduğu gibi

¹ Dr. Fazıl Ahmed Burget(*)

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

şimdi de Taliban Yönetiminin en büyük hamilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim geçtiğimiz günlerde Pakistan Başbakanı İmran Han'ın Afganistan'daki Taliban'a bir şans verilmesi ve bunların yönetiminin uluslararası camia tarafından tanınması gerektiği yönündeki açıklamaları da bu desteğe delalet etmektedir. Fakat Afganistan'ın tarihten gelen geleneksel Pakistan karşıtı tutumu ve bölgedeki diğer bazı faktörlere bakıldığında, aslında Taliban örgütünün Pakistan'ın elinde tuttuğu bir bomba niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Afganistan'da tarihten gelen geleneksel Pakistan karşıtı tutumların daha net bir şekilde anlaşılması ve Taliban Yönetiminin ileride geleneksel Pakistan karşıtlığı bir siyasi çizgiye girip girmeyeceğini ortaya koymak için her zaman iki ülke ilişkilerine etki eden çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerekir:

1. DURAND HATTI:

Öncelikle şu noktayı belirtmek lazım; tarih boyunca Afgan yöneticileri 19. yüzyılın sonunda bugünkü şeklini alan Afganistan'ın mevcut sınırlarını, ülkenin doğal sınırı olarak kabul etmemektedirler. Bu ülkenin doğal sınırlarının güneyde bugünkü Pakistan'ın iç kısımlarındaki Sind nehrine ve güney batıda Beluçistan'ı içine alacak şekilde Hint okyanusu kıyısına kadar uzanan geniş bölge olduğunu iddia etmektedirler. 19. Yüzyılın sonunda çizilen ve bugünkü Pakistan – Afganistan sınırını oluşturan Durand Hattını “dayatma bir sınır” olduğunu kabul etmektedirler.

Bilindiği gibi, 19. yüzyılda dünyanın en büyük imparatorluklarından olan Britanya, Hindistan yarımadasının da tamamını kontrolünde tutmaktaydı. Bu dönemlerde diğer bir sömürgeci güç olan Rusya ile bugünkü Afganistan üzerinde sürekli bir rekabet halindediler. Afganistan'ın güneyindeki Peştunlar da zaman zaman ayaklanarak Hindistan'daki Britanya sömürge devletini rahatsız etmekteydi. Bu yüzden Britanya devleti, Rusya ile arasında sorunlu bir bölge olarak görülen Afganistan sorununu, bu bölgede tampon bir bölge oluşturmak sureti ile çözmek istemiştir. Bu çerçevede Peştun kabilelerinin büyük bir bölümünün Britanya sömürgesindeki Hindistan sınırları içerisine dahil eden Lahor (1838) ve Gandamak (1879) antlaşmaları imzalanmıştı. Fakat bölgedeki “asi” Peştunların önüne geçilemeyince, İngiltere tampon bir ülke olan Afganistan ile sömürge altındaki Hindistan sınırlarını kesin olarak belirlemek üzere Dışişleri Genel Sekreteri General Mortimer Durand'ı bölgeye göndermişti. General Durand, 12 Aralık 1893'te Peştunların yaşadığı bölgenin tam ortasından bir hat çekerek bölgedeki Peştunları ikiye bölmüş ve Afganistan Emiri Abdurrahman Han'a birçok antlaşmanın yanı sıra bu ülkenin güney sınırlarını belirleyen antlaşmayı da kabul ettirmiştir. Böylece Peştun kabilelerinin büyük bir kısmı Kuzeybatı Sınır Eyaleti (*the Northwest Frontier Province - NWFP*) adıyla Hindistan'a bırakılmıştır.

İngiliz Dışişleri Sekreteri Mortimer Durand adıyla anılan “Durand Hattı” sınır antlaşması 1905, 1919 ve 1922 yıllarında İngiliz ve Afgan yönetimleri tarafından üç kez yenilenmesine rağmen, zaman zaman Afgan yöneticileri tarafından bir sorun olarak gündeme getirilmiştir. Birinci dünya savaşının bitmesinin hemen ardından 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını ilan eden Amanullah Han, Afganistan'ın doğal sınırları olarak gördüğü Kuzeybatı Sınır Eyaleti (*NWFP-the Northwest Frontier Province*) bölgelerine hak iddia etmeye başladıysa da olumlu bir sonuç elde edememiştir. Bu yüzden İngilizler ile söz konusu sınır antlaşmasını yenilemek durumunda kalmıştır. 12 Ekim 1929'da Afganistan'da siyasal iktidarı ele geçiren Kral Nadir Şah 18 Mayıs 1930'da İngiliz yönetimine gönderdiği bir notada, İngilizler ile yapılan tüm antlaşmalara bağlı

kalinacağını ifade etmiştir. Fakat daha sonra Kral Zahir Şah Döneminde; özellikle İngilizlerin Hindistan yarımadasından çekilme kararı ve Pakistan'ın kuruluşu döneminde Afgan yöneticileri bu konuyu daha ciddi bir şekilde gündeme taşımaya çalışmışlardır.

3 Haziran 1947'de İngiliz yönetimi Hindistan'ı boşaltacağını açıklayınca, Afganistan Başbakanı Şahmahmut Han 13 Haziran 1947'de İngiliz yönetimine bir nota göndererek "Durand Hattı" sınır antlaşmasını tekrar gözden geçirilmesini ve Durand Hattının güneyinde kalan Peştun bölgelerinin tamamını Afganistan'a bırakılmasını talep etmiştir. Fakat Afgan yönetiminin bu isteği İngilizler tarafından kabul edilmeyince ikinci bir seçenek olarak Peştunlara da bağımsızlık veya en azından özerklik verilmesi istenmiştir. Ancak Afgan yönetimi tarafından önerilen tüm seçenekler İngilizler tarafından kesin olarak reddedilmiştir. İngilizlerin gönderdikleri cevapta, Durand Hattı gibi bir konuyu Britanya İmparatorluğunun gündeminde olmadığı ve bu sınırın uluslararası Afganistan'ın resmi sınırı olarak kabul edildiği ve Afgan yönetiminin de buna saygı duyması gerektiği ifade edilmiştir.

Afganistan Yönetimi tüm bunlara rağmen kendi tavrından vaz geçmemiştir, bir yandan sınırın diğer tarafındaki Peştunları kışkırtmaya başlarken diğer taraftan da yeni kurulacak olan Pakistan'a engel olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede 14 Ağustos 1947'de bağımsız bir devlet olarak kurulan Pakistan'ın BM üyeliği Eylül 1947'de Afganistan tarafından veto edilmiştir. Afganistan'ın veto gerekçesi ise kendisine ait toprakların Pakistan'a bırakıldığı iddiasıydı. Kendi komşuluğunda Müslüman bir devletin BM üyeliğini veto eden tek Müslüman devlet olarak gündeme gelen Afganistan, yoğun diplomatik baskılara maruz kaldığı için 20 Ekim 1947'de vetosunu geri çekmek ve Pakistan'ı resmen tanımak zorunda kalmıştır. Bu sebepten iki ülke arasındaki sorun tarih boyunca devam etmiştir.

Dolayısı ile Pakistan'ın kuruluşundan itibaren iki ülke ilişkileri olumsuz bir seyirde ilerlemiştir. Bu kapsamda 1965'ten itibaren Pakistan devleti Afganistan'daki rejim muhaliflerini desteklerken, buna karşı Afganistan devleti de Pakistan – Hindistan sorununda her zaman Hindistan'dan yana bir tavır takınmıştır. Öte yandan Afgan hükümeti 1980'lerde Ziya'ülhak'a karşı muhalif olan Zülfükar Ali Butto'nun oğlu Şehnevaz Butto'yu desteklemiştir. Bu arada uzun süre Kabil'de Pakistan rejim muhaliflerini örgütlemeye çalışan Şehnevaz Butto Afganistan devleti aracılığı ile eski Sovyetler Birliğinden de destek almıştı. Daha sonra Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiği, Sovyetlere karşı direnen mücahit gruplar ise Pakistan tarafından desteklenmiştir.

Kısacası günümüzde uluslararası platformda Pakistan – Afganistan sınırı olarak bilinen "Durand Hattı" Afganistan'daki Peştun milliyetçileri tarafından tanınmamakta ve bu iddialarına da ısrar etmektedirler. Bu iddia her hangi bir ideoloji veya siyasal görüş fark etmeksizin Peştun siyasetçilerinin ortak değerleri olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile Taliban arasında da bu iddiayı benimseyen kimselerin varlığı kuvvetle muhtemeldir. Afganistan'da Taliban merkezli güçlü bir siyasal iktidarın kurulması durumunda bu iddiaların yeniden gündeme gelmesi mümkündür.

2. PEŞTUNİSTAN MESELESİ:

Pakistan'ın kuzey bölgeleri ile Afganistan'ın güneyinde yoğun olarak yaşayan Peştun kabileleri, daha önce bölgeye hâkim olan devletlerin idaresinde dağınık bir şekilde

yaşamaktaydılar. Ancak İran'daki Türk devleti Nadirşah Afşar hanedanının 1747'de dağılması ile ilk defa Abdali hanedanı etrafında belli bir siyasal bütünlük sağlayabilmişlerdir. Bu tarihte tüm Peştun kabile reislerinin Kandahar'da toplanması ve ilk Peştun merkezli bir devletin kurulması için yapılan toplantıya Peştun dilinde "büyük şura" anlamına gelen "*loya cirga*" adı verilmişti. Günümüzde de önemini koruyan "*Loya cirga*" Afganistan'da yasama organının bile üstünde yer alan bir karar mercii olarak daha da önem kazanmaktadır.

18. Yüzyılın ortalarında kurulup aynı yüzyılın sonlarına kadar bölgedeki siyasal otorite boşluğundan yararlanan Peştun (Afgan) devleti, İran ve Türkistan sınırlarından Hindistan'a kadar olan genişçe bir coğrafyaya hâkimiyet sağlamıştı. Bu sebepten Afganistan'daki Peştun milliyetçi çevrede bugünkü Afganistan'ın doğal sınırlarının 18. yüzyılda Ahmed Han Abdali döneminde kurulan Afgan Devletinin sınırları olarak iddia edilmektedirler. Dolayısı ile Pakistan sınırları içerisinde kalan Peştun bölgelerin tamamını Afganistan coğrafyası dahilinde olduğu iddia edilmektedir.

Bu çerçevede daha önce kısmen bahsedildiği gibi, Afgan yöneticileri tarafından Peştunistan meselesi "Durand Hattı" ile paralel olarak Pakistan'ın kuruluş döneminden beri daha ciddi bir şekilde gündeme getirilmeye başlanmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi Pakistan'ın kuruluşu dönemi 1947'de "Durand Hattının" yeniden gözden geçirilmesi ve sınırın diğer tarafındaki Peştunlara bağımsızlık verilmesi konuları İngilizler ve başka uluslararası güçler tarafından reddedilince, Afgan yöneticileri bölgedeki Peştunları bağımsızlık için kışkırtmaya başlamıştır. Bu kapsamda *Kuzeybatı Sınır Eyaleti* (Durand Hattı güneyi) Peştunlarından olan Han Abdulgaffar Han tarafından 1947'de kurulan *Hudai Hidmetgaran* örgütü Afganistan devleti tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Afganistan'ın tüm bu çabaları sonucunda 21 Haziran 1947'de Han Abdulgaffar Han öncülüğünde bölgedeki tüm Peştun kabile reisleri toplanarak bağımsız bir Peştunistan kurma konusunu gündeme getirmişlerdir. Diğer taraftan Muhammed Ali Cinnah önderliğinde Hindistan'dan bağımsız bir Pakistan'ın kuruluşu daha ön plandaydı. Kendisini Peştun kavimlerinin hamisi olarak gören Afganistan yönetimi ile Pakistan'ın kurucu liderleri arasında ciddi tartışmalar yaşanınca, İngilizlerin gözetiminde bir referandum yapıldı. Temmuz 1947'de yapılan referandum sonucunda Afganistan'ın hak iddia ettiği bölgelerden yüzde 98'in üzerinde Pakistan'ın lehine bir sonuç çıkmıştır. Böylece Kuzeybatı Sınır Eyaleti Pakistan topraklarına bırakılmıştır. Böylece Peştunların büyük bir bölümü bugünkü Pakistan sınırları içinde kalırken Afganistan devleti sınırın her iki tarafındaki Peştun kabilelerine sahip çıkmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Afganistan devleti tarafından sınırın öte yanındaki Peştunlara "kabail" (kabileler) kartı adı altında özel bir kimlik verilerek bu ülke sınırları dahilinde rahat dolaşmaları ve iş yapma imkanı sağlanmıştır.

Bu arada günümüzde Peştunların Afganistan'daki nüfus sayısı 10 – 15 milyon arası (kesin bir nüfus sayımı olmamıştır) tahmin edilirken, Pakistan'daki sayısı ise yaklaşık 44 milyondur. Bu nedenle Afganistan'daki Peştun siyasetçileri ile aydın çevre Pakistan'ın kuzey bölgelerini Peştunların doğal coğrafyası olarak kabul etmektedirler. Dolayısı ile günümüzde Pakistan - Afganistan arasındaki mevcut sınırı kabul etmeden, sınırın her iki tarafındaki Peştunların birleşmesi ve böylece "*Büyük Peştunistanı*" kurma iddiası özellikle Afganistan'daki Peştun milliyetçileri arasında ciddi bir taraftar kitlesi oluşturmuştur. Bu çerçevede 1966'da Golam Muhammed Farhad liderliğinde sırf bu iddiada birleşmek amacı ile kısaca "*Afgan Mellat/Afgan Ulusu*" olarak bilinen "Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat" (Afgan Sosyal Demokrat Partisi) adı altında bir parti de kurulmuştur. Bu parti tüm Afganistan'ı içine alacak ve Pakistan'ın

kuzeyindeki Peştunları birleştirerek Beluçların bölgesi üzerinden Hint okyanusuna ulaşacak biçimde bir “Peştunistan” kurma iddiasını ortaya atmıştır. Afganistan’da Peştunlarca yürütülen hemen hemen her bir siyasal hareket içerisinde ciddi bir taraftarı olan bu iddia iktidara gelen hükümetler tarafından da zaman zaman desteklenmiştir. Nitekim Eşref Gani Hükümeti yıkılmadan kısa bir süre öncesine kadar Pakistan’daki Peştun hareketleri desteklemeye çalışmış ve Pakistan hükümetinin tepkilerine rağmen bu desteği gizlememiştir. Hiç kuşkusuz bu iddialar Pakistan için büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Öte yandan geçtiğimiz günlerde Pakistan’dan yapılan insani yardımı taşıyan kamyonlardan Pakistan bayrağının Taliban sınır birlikleri tarafından indirilmesi, bu ülkeye karşı olan tutumun Taliban içerisinde de mevcut olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile tarih boyunca Pakistan ve Afganistan ilişkilerinin olumsuz bir çizgide ilerlemesinin ardındaki asıl sebeplerden bir diğeri de Peştunistan ve Peştun meselesi olduğunu unutmamak gerekir.

3. YİRMİ YILDA DURAND VE PEŞTUNİSTAN EKSENİNDE GELİŞEN AFGANİSTAN – PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

11 Eylül 2001’deki gelişmelerin ardından Afganistan’da kurulan yönetimlerin genel Pakistan politikalarına bakıldığında, geleneksel Pakistan karşıtı eğilimlerine devam ettiği ve “Durand” ile Peştunistan meselesinde Afgan hükümetinin tavrının net olduğu açıkça görülmüştür. Afgan yöneticileri her ne kadar başlangıçta bu hususta daha temkinli bir politika izlediyse de zaman zaman bu konudaki fikirlerini dile getirmekten çekinmemişlerdir. Bu bağlamda 24 Aralık 2011’da dönemin Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai bir basın toplantısında komşular ile ilişkileri değerlendirirken, Pakistan ile ilişkiler üzerine Durand Hattı meselesi sorulmuştu. Karzai bu konuda tavrının net olduğunu ve Durand Hattını hiçbir zaman tanınmayacağını dile getirmişti.

Karzai yönetiminde Durand Hattı konusunda genellikle bir sessizlik hâkimdi. Fakat hükümetinin son dönemlerinde bu konunun daha sık gündeme getirmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Mayıs 2013’te Pakistan güvenlik güçlerinin sınırı ihlal ettiği gerekçesi ile Pakistan – Afganistan sınırında çıkan çatışma sonucunda Hamid Karzai, Durand Hattı meselesini bir kez daha dile getirmişti. Karzai yaptığı açıklamada “Durand Hattı nedeni ile” Pakistan’ı her zaman Afganistan içişlerine karıştığını iddia ederken, “Durand Hattını iki ülke arasında bir sınır olarak kesinlikle kabul edilemeyeceğini” ifade etmişti. Karzai’nin bu açıklamalarına karşı dönemin Pakistan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ezaz Ahmad Chuadry Pakistan’ın gündeminde böyle bir sorunun olmadığını ve bu meselenin 120 yıl önce çözüldüğünü bir kez daha vurgulamıştı. Hamid Karzai yine Mayıs 2013’te Chuadry’nin açıklamalarından iki gün sonra yaptığı basın toplantısında Durand Hattının Afganistan tarafından tanınması için Pakistan’ın Afgan devletine sürekli baskı yaptığını, bu nedenle de bölgedeki terör gruplarını desteklediğini vurgularken, “hiçbir Afgan devletinin bu sınırı kabul etmediğini ve bundan sonra da etmeyeceğinin” altını bir kez daha çizmiştir.

Geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde Afgan hükümetlerinin Durand Hattına ilişkin tavrı sadece Karzai’nin açıklamaları ile sınırlı kalmamıştır. Bu ülkede farklı düzeydeki yöneticiler farklı dönemlerde bu konuda kendi fikirlerini ve tavırlarını açıkça ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda Temmuz 2011’de dönemin Afganistan Genelkurmay Başkanı katıldığı bir televizyon programında güvenlik meselelerini değerlendirirken, konu Pakistan – Afganistan sınırındaki güvenlik meselelerine gelince sınırı tanımlaması dikkat çekmiştir. Afganistan Genelkurmay

Başkanı Afganistan'ın güney sınırlarını "Sind nehri ile Hint denizi kıyılarına kadar uzanan bölge" (Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır Eyaleti ile Peştun kabilelerinin ağırlıkta yaşadığı Soba Serhat bölgesi) olduğunu açıkça dile getirmişti.

Öte yandan, 2012'de Hindistan'ın Afganistan'a tahsis ettiği beş yüz kişilik öğrenci bursuna Afganistan devletinin Pakistan sınırları içindeki Peştunlara 50 kişilik kontenjan ayırması Afganistan'ın belli çevrelerinde büyük bir tepkiye neden olmuştu. Söz konusu bursu Pakistan Peştunlarına tahsis eden dönemin Afganistan Kabileler Bakanlığının sözcüsü Rana Nuristanî'nin konuya ilişkin yaptığı açıklama son derece dikkat çekmektedir. Rana Nuristanî, söz konusu tepkilere karşı yaptığı açıklamada, "biz söz konusu bursu Pakistan vatandaşlarına vermedik, Durand Hattının diğer tarafındaki Peştun kardeşlerimize verdik, bizim için Peştun her yerde Peştundur, kaldı ki Durand Hattı bizim siyasi sınırimız değildir" şeklinde bir açıklama yapmıştı.

Konuya ilişkin tüm bu açıklamalar ve tavırlara bakıldığında Karzai yönetiminin Durand ve Peştunistan meselelerine yaklaşımı açıkça ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Afganistan'daki Kabileler Bakanlığının daha çok Durand Hattının güneyinde kalan Peştun kabilelerine yönelik faaliyetleri de gizli bir Peştunistan iddiasını gütmekte olduğunu göstermektedir. Bu da hiç kuşkusuz Pakistan'ın tasvip etmediği bir siyasal davranış olarak görülmüştür.

Dolayısı ile Afganistan yönetiminin bu tavırlarına karşı Pakistan hükümeti de geleneksel Afganistan karşıtı siyasetine bağlı olarak zaman zaman Afganistan muhaliflerini desteklemeye çalışmıştır. Pakistan'ın bu siyaseti çoğu zaman bölgedeki NATO ve diğer uluslararası güçler tarafında da gündeme getirilmiş ve farklı dönemlerde Pakistan hükümeti "terör unsurlarına yardım" etmekle suçlanmıştır. Bu suçlamalardan dolayı bazen Pakistan – Afganistan ve hatta Pakistan – NATO ilişkileri nerdeyse kopma noktasına gelmişti. Zaman zaman Afganistan devletinin en büyük hamisi olan ABD, Pakistan yönetimini suçlamakla kalmamış bu ülkenin itirazlarına rağmen Pakistan topraklarına yönelik saldırılar da yapmıştır. Nitekim Kasım 2011'deki hava saldırıları neticesinde 24 Pakistan askerinin hayatını kaybettiği bilinmektedir. Bunun üzerine Pakistan devleti ilk tepki olarak kendi topraklarından Afganistan'daki NATO askerlerine sağlanan lojistik geçiş yollarını bir süreliğine kapatmıştı. Fakat daha sonra yapılan diplomatik temaslar neticesinde söz konusu geçişler yeniden açılmıştı.

Diğer taraftan Afganistan'da Eşref Gani yönetiminin de her fırsatta Pakistan hükümetini bölgede faaliyet eden terör unsurlarını desteklemek ve bölgedeki Peştunlara "zülüm etmek" ile suçladığı bilinmektedir. Bu doğrultuda en son Eşref Gani'nin en yakın adamı ve Afganistan Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanı Hamdullah Muhib, 16 Mayıs 2021'de Afganistan'ın güneyindeki Nengerhar kentinde halka yaptığı bir konuşmada, "hiç bir gücün Durand Hattını kendilerine kabul ettiremeyeceğini söylerken, bu hat ötesindeki Peştunların Pakistan hükümeti tarafından "ezildiğini ve kendilerini haksızlığa gelemediklerini" ifade etmişti. Bu da Pakistan Devleti tarafından ciddi bir tepkiye sebep olmuştu.

Tarihten günümüze kadar Afganistan'da hakim olan tüm yönetimlere baktığımızda iki ülke arasındaki sınır sorununu, Durand Hattı ve Peştunistan meselesi gibi konuları direk olarak gündeme getirdiğini görmekteyiz. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle Durand Hattına paralel olarak gelişen Peştunistan meselesi, hiç bir siyasi fikir ve ideoloji fark etmeksizin Afganistan'daki milliyetçi Peştunlar arasında deyim yerindeyse bir "onur" meselesi haline

gelmiştir. Dolayısı ile söz konusu iddianın Afganistan'daki Taliban yönetimi tarafından da ileride yeniden gündeme getirilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden Afganistan'da güçlü bir siyasal iktidarın sağlanmasının Pakistan çıkarlarına olmadığı bilinmektedir.

4. PAKİSTAN TALİBAN'I İLE AFGANİSTAN TALİBAN'I ARASINDAKİ İLİŞKİ

Afganistan ile bütünleşen Taliban örgütü yirmi altı yıldan fazla bir süreden beri gündemden düşmemektedir. Bu sebepten "Taliban" dendiğinde ilk aklımıza gelen Afganistan olmuştur. Oysa Taliban'ın asıl merkezi ve çıkış noktası Pakistan sınırları olarak bilinmektedir. Afganistan'daki Taliban aslında Pakistan Taliban'ının bir uzantısı niteliğindedir. Medrese talebeleri anlamına gelen Taliban adı Pakistan'daki medreselerde eğitim gören talebelerden esinlenerek seçilmiştir. Zaten bu örgütün lider kadrosunu oluşturanlar da söz konusu medrese mensuplarıdır. Tamamen radikal İslam eğiliminde olan Taliban örgütü, fikir ve ideolojik olarak aynı olmasına rağmen, aşiretler ve kabilelerin çıkar çelişkileri bağlamında kendi arasında homojen bir yapıya sahip değildir. Aynı zamanda da Pakistan ve Afganistan Taliban'ı olarak da ikiye ayrılmaktadır. Fakat Pakistan topraklarında faaliyet eden Taliban Pakistan Devleti tarafından "terörist" bir grup olarak tanınırken, Afganistan'da faaliyet eden Taliban örgütü ise bu devletin himayesindedir.

Tam adı *Tahrik-i Taliban Pakistan (TTP)* yani Pakistan Talebeler Hareketi olan Pakistan Taliban'ı yoğun olarak bu ülkenin kuzey batısında, Kuzey Veziristan olarak bilinen ve Afganistan sınırına yakın kabileler bölgesinde faaliyet etmektedir. 16 Aralık 2014'te 149 kişinin ölümü ve 122 kişinin de yaralanması ile sonuçlanan Pakistan'ın Peşaver kentindeki askerî okula yapılan saldırı başta olmak üzere, bu ülkedeki birçok saldırıda TTP'nin parmağı olduğu bilinmektedir. Bu sebepten söz konusu grup Pakistan tarafından "terörist" bir grup olarak tanınmakta ve Pakistan güvenlik güçleri ile ülkenin kuzeyinde çatışma halindedir. Bu arada son gelişmeler çerçevesinde Afganistan Taliban'ının liderlerinden, ya da daha doğrusu Taliban Örgütü'nün Hakkani kanadı lideri Serajuddin Hakkani'nin girişimleri ile TTP ile Pakistan hükümeti arasında bir müzakere sürecinin başlatıldığı söylenmektedir. Fakat geçtiğimiz Eylül ayında TTP yetkililerinin bu konuyu reddetmesine rağmen, Pakistan Başbakanı İmran Han tarafından, TTP'nin lider kadrosu ve söz konusu medrese yetkilileri ile görüşmelerin devam ettiğini belirtmesi dikkat çekmektedir.

Sınırın her iki tarafında da radikal eğilimler ile Taliban Örgütünü yetiştiren "dinî" medreseler, belli dönemlerde Pakistan Devleti tarafından kontrol edilmesine rağmen, zaman zaman Pakistan devletine sorun yaratmıştır. Yapılan araştırmalara göre bu medreselerin çoğu dinî eğitimden ziyade, militan yetiştiren merkezler olarak faaliyet etmektedir. Bazen farklı koşullar çerçevesinde Pakistan Devletinin kontrolünde faaliyet eden bu medreselerin son zamanlarda devlet kontrolünden çıkmış olduğu bilinmektedir.

Soğuk Savaş Döneminde; özellikle Afganistan eski Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiğinde, Sovyetlere karşı direnen mücahitlerin çoğu bu medreselerde eğitim görmüş ve aynı zamanda Keşmir Sorununda da Hindistan'a karşı savaştan militanlar bu medreselerde yetişmiştir. Soğuk Savaşın bitmesi ve eski Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra da bu medreseler "militan yetiştirme" konusundaki faaliyetlerini sürdürmüştür. El Kaide, Sepâh-i Sehâbe, Hareket'ül Cihad el İslamî ve Cemaat-i İslami gibi radikal terör örgütleri ile yakın bağlantısı olan bu medreseler, bir yandan Afganistan Taliban'ını yetiştirirken, diğer taraftan da

Orta Asya ve Kafkasya bölgelerindeki rejim muhaliflerini de eğitmiştir. 1991'lerden sonra bu bölgelerde ortaya çıkan çatışmalarda Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Çeçenistan ve hatta Doğu Türkistan'daki Uygur direnişçileri Afganistan üzerinden Pakistan medreselerine gidip gerilla savaşı teknikleri ve bomba yapımı gibi alanlarda eğitim görmüşlerdir. Yapılan araştırmalarda ve farklı istihbarat servisleri tarafından yayınlanan raporlarda bu medreselerde eğitim gören söz konusu ülke vatandaşlarının çoğunun şu anda Afganistan'da bir takım gizli faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.

Kısmen işaret edildiği gibi 15 Ağustos 2021'de Afganistan'da siyasal iktidarı ele geçiren Taliban örgütü liderlerinin neredeyse tamamı da Pakistan medreselerinde TTP denetiminde eğitim görmüştür. 1994'te Pakistan Devletinin desteği ile Afganistan'ın güneyinde ortaya çıkıp 2001'e kadar ülkenin neredeyse tamamına hâkim olan bu örgüt, 2001'deki 11 Eylül saldırılarının ardından ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon güçlerinin müdahalesi ile mağlup olmuştu. 20 yıl sonra yeniden Afganistan'ın tamamına hâkim olan Taliban örgütü, Pakistan Devleti tarafından "terörist" olarak bilinen TTP ile yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu noktada TTP ile aynı fikir ve ideolojide olan Afganistan Taliban'ının Pakistan Devleti tarafından desteklenmesi, Pakistan Devletinin "terörle mücadele" konusundaki tutumunda ciddi bir çelişki olarak görülmektedir. Açık bir ifade ile söylemek gerekirse, Pakistan hükümeti sınırın her iki tarafında faaliyet eden tek örgütün (Taliban), kendi sınırındakilere "terörist" muamelesi yaparken, Afganistan sınırı tarafındakileri de himayesinde bulundurmuştur. Bu da bu ülkenin "terörle mücadele" konusunda ciddi bir çelişkisi olarak görülmektedir.

Beytullah Mahsud, Hakimullah Mahsud ve Mevlana Fazlullah gibi üç farklı lider tarafından idare edilen TTP'nin El Kaide, Sepâh-i Sehâbe ve Hareket'ül Cihad el İslamî gibi terör örgütleri ile yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya kaynaklı radikal unsurlara da destek veren TTP, kendileri ile aynı ismi taşıyan Afganistan Taliban'ının da en büyük hamisi olarak bilinmektedir. Nitekim geçtiğimiz yıllarda BM Güvenlik Konseyi tarafından gündeme getirilen bir rapora göre Afganistan'da 15 Ağustos 2021'den önce Kabil yönetimine karşı savaşan Afgan Taliban'ı içerisinde altı bine yakın Pakistan vatandaşının bulunduğu kaydedilmişti. Bunun Pakistan hükümetinin bilgisi dahilinde olmaması şüphe çekmektedir. Nitekim Taliban örgütünün Afganistan'da yeniden güçlenerek çatışmalara başladığı 2010'dan sonra Afganistan'ın farklı bölgelerinde çıkan çatışmalarda, Taliban saflarında hayatını kaybedenler veya Afgan güvenlik güçleri tarafından esir edilenler arasında ciddi sayıda Pakistan vatandaşları; hatta emekli subaylarının bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi, Pakistan'ın *Today* gazetesinin de teyit etmiş olduğu Nisan 2019'da Afganistan'ın güneybatısındaki Zabel bölgesinde bir bomba patlaması sonucunda hayatını kaybeden Pakistan emekli subaylarından General Shahed Aziz'dir. Eski Devlet Başkanı Parviz Müşerref'in yakın dostu olduğu bilinen General Aziz, 2005'te Pakistan ordusundan emekli olmuş önemli bir subaydı. Afganistan'da Taliban militanlarına eğitim vermek üzere Zabel bölgesine geldiği bilinmektedir. General Aziz'in ölümünden sonra bir söyleşi yapan Parviz Müşerref, "Aziz'in sakal bırakarak sınır ötesi bir göreve gittiğini ve ancak hayatını kaybettiğini" ifade etmişti.

Öte yandan TTP, özellikle Pakistan'ın kuzey ve kuzeybatı bölgelerindeki Camilerde, sürekli olarak bu ülke gençlerini Afganistan Taliban'ının yanında savaşmaya teşvik etmiş ve hatta Afganistan Taliban'ına para yardımı kampanyaları başlatmıştır. TTP'nin yukarıda adı geçen

liderleri de her konuşmasında “Afganistan’ı işgal altında olduğunu ve bu ülkede savaşmanın her bir Müslüman’ın görevi olduğunu” ifade edegelmiştir. Dolayısı ile Afganistan’da siyasal iktidarı elinde bulunduran Taliban hareketinin, kendileri ile aynı ekolden gelen ve Pakistan Devletinin “terörist” listesinde bulunan Pakistan Taliban’ı ile ilerde birlikte hareket etmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu sebepten Afganistan’da Taliban yönetiminin güçlenmesi ve Taliban kontrolünde güçlü bir siyasal istikrarın sağlanabilmesi, ileride Pakistan için de büyük sorunlar yaratabilme ihtimali mevcuttur. Bu sebeple Afganistan’daki Taliban hareketini, Pakistan’ın elinde tuttuğu “patlamaya hazır bir bomba” olarak görmek mümkündür.

SONUÇ

Öncelikle şu konuyu belirtmekte fayda vardır; Yoğun olarak Pakistan ile Afganistan’da yaşayan Peştun kabileleri, 18. Yüzyılın ortalarından beri Afganistan’da mutlak bir hakimiyet kurmalarına rağmen, belli bir uluslaşmaya kadir olamamışlardır. Kabile ve aşiret değerlerine sınımsız bağlı olan Peştun kabileleri kendi aralarında ciddi bir sosyal entegrasyon kopukluğu yaşamaktadırlar. Bunların sosyal bütünlüğünün bulunmaması, kuşkusuz Pakistan’ın işine yaramaktadır. Çünkü bu aşiretlerin kendi aralarında belli bir entegrasyon sağlamaları halinde, bunların uluslaşma bilincinin artmasına zemin hazırlayabilir. Peştunların uluslaşması, bölgedeki tüm Peştunların birleşmesi ve “Peştunistan” iddiasının daha da güçlenmesine sebep olabilir. Bu da hiç kuşkusuz Pakistan’ın sınır birliği açısından ciddi bir tehdit arz etmektedir. Bu nedenle Pakistan söz konusu kavmin mevcut yapısını korumaları için her bir aşiret veya kabileyi ayrı ayrı desteklemekte ve hatta silahlanmalarını sağlamaktadır. Pakistan devletinin Peştunlara yönelik bu politikası, Afganistan’da siyasal iktidarı elinde bulunduran Peştunları rahatsız etmektedir. Buna karşın Afganistan’daki bazı Peştun siyasetçilerinin “Peştunistan” iddiaları kapsamında tüm bölge Peştunlarına sahip çıkma çabaları da Pakistan devletini rahatsız etmektedir. Dolayısı ile Afganistan’da güçlü ve istikrarlı bir devletin kurulması halinde bu sorunun açıkça dile getirilmesi beklenmektedir. Bu nedenle Pakistan devletinin Afganistan’daki bir takım radikal unsurları desteklemek sureti ile bu ülkede istikrar sorunu yaratarak “Peştunistan” meselesini gögölemeye çalıştığı bilinmektedir.

Son dönemlerde Afganistan’da kurulan hükümetler her ne kadar “Peştunistan” meselesini resmi bir devlet politikası olarak gündeme getirmediyse de, devletin bu konudaki icraatleri ve üst düzey yöneticilerinden bazılarının zaman zaman bu sorunu açıkça dile getirmesi geleneksel “Peştunistan” iddiasının peşinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu sebepten Pakistan yönetimi tarih boyunca Afganistan’da güçlü ve istikrarlı bir düzenin kurulmasından yana olmamıştır. Her zaman Afganistan’daki rejim muhaliflerini merkezi hükümete karşı desteklemiştir. Sovyet işgali ve işgal sonrasındaki dönemlerde Afganistan’daki komünist rejimine karşı direnen mücahit örgütleri desteklediği gibi, mücahitler iktidara gelince de mücahit hükümetine karşı savaşan Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslami örgütünü desteklemiştir. Daha sonra ise Hikmetyar da mücahit hükümeti yanına geçince, mücahitlere karşı Taliban hareketini desteklemeye başlamıştır. Taliban rejiminin yıkılmasından sonra başa getirilen Karzai yönetimine karşı Parvez Müşerref yönetimi başlangıçta Afganistan ile dostane bir ilişki kurmaya çalışsa da bu dostane ilişki uzun sürmemiştir.

Bu arada Pakistan’ın Afganistan’a karşı bu tutumunun, Pakistan menfaatleri açısından “Peştunistan” meselesi dışında da başka sorunlar bulunmaktadır. Her şeyden önce, Peştun kabilelerinin ağırlıkta olduğu Pakistan’ın kuzeyinde herhangi bir merkezi otoriteden söz etmek

de mümkün değildi. Uyuşturucu ve silah ticareti serbest olduğu gibi, silah yapmak için birçok atölyenin de bulunduğu bilinmektedir. Pakistan devleti yıllarca bu bölgenin kontrolünü sağlamak için uğraştıysa da pek fazla başarılı olamamıştır. Bu karmaşık yapı ve otorite boşluğundan dolayı her zaman bir takım terör faaliyetlerinin de merkezi haline gelmiştir. Kısacası Pakistan için kanayan bir yaraya dönüşen bu bölge adeta bir savaş alanını anımsatmaktadır. Pakistan devleti kendi topraklarındaki bu sorunu Afganistan'a taşımak istemektedir. Nitekim Afganistan'da 1996 – 2001 yılları arasında Taliban örgütü hâkimiyet kurunca, tüm bu sorunlar Afganistan'a taşınmış ve Pakistan devleti bu bölgenin kontrolünü kısmen sağlayabilmişti. Diğer bir husus da Afganistan bir tarım ülkesi olmasına karşın yaşanan istikrarsızlık nedeni ile bu alana yatırım yapılamamaktadır. Afganistan halkı tüm ihtiyaçlarını Pakistan'dan sağlamaktadır. Dolayısı ile istikrarsız bir Afganistan, aynı zamanda Pakistan için önemli bir pazar demektir. Bir diğer nokta Kabil'de demokratik değerlere dayanan veya laik düzenlere karşı Pakistan tarafından özellikle radikal İslamcı örgütlerin desteklenmesi, Hindistan ile olan rekabeti kapsamında açıklanabilir. Çünkü tarih boyunca Afganistan'da hâkim olan laik sistemler Pakistan'ın aksine Hindistan ile ilişkilerini geliştirmiştir. Pakistan kendi komşuluğunda Hindistan ile müttefik olan güçlü ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasını asla istememektedir. Bu sebepten Pakistan daha çok radikal İslamcı grupları Afganistan'da desteklemektedir. Fakat söz konusu grupların lider kadrosunun Peştun kavminden oluşması ve Pakistan kuzeyindeki Peştun medreseler ve TTP ile yakın ilişkide olması ileride Pakistan için de ciddi sorunlar yaratabilir. Pakistan kendisine sürekli sorun yaratan ve "terörist" listesinde olan kendi topraklarındaki TTP ile yakın ilişkide olan yanı başındaki Taliban hareketini nasıl kontrol edecek bunu zaman gösterecektir.

(*)Özgeçmiş:

Fazıl Ahmed Burget, 14 Eylül 1973'te Afganistan'da doğdu. İlköğrenimini Afganistan'ın kuzeyindeki Tahar'da ve liseyi de Kabil Habibiye lisesinde tamamladı. 1993'te Türkiye Cumhuriyeti Devlet Burslusu olarak Türkiye'ye geldi. 1994 – 1998 yıllarında Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. Bu dönemde Afganistan'da Taliban örgütü hâkim olduğu için ülkesine dönememedi. 1999 – 2000 yılları arasında İstanbul'da Afganistan Türkleri Uluslararası Yardımlaşma Derneğinde Basın sorumlusu olarak çalıştı. 2001'de LES sınavına girdi ve Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalını kazandı. 2005'te Afganistan'a geri döndü ve Kabil Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak işe başladı. Yine 2005'te Kabil'de yayın yapan Bilgi adlı hafta sonu gazetesini çıkardı ve 2005 – 2011 yılları arasında bu gazetenin genel yayın yönetmenliğini yaptı. Bu yıllarda aynı zamanda Ayna TV, Setara Radyosu ve BBC radyosu Özbekçe servisinde siyasi programlar hazırladı ve yayınladı. Yine bu dönemde birçok sivil toplum kuruluşu ile çalıştı. 2011'de tekrar devlet burslusu olarak Türkiye'ye geldi ve Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2013'te arşiv çalışmaları için yeniden Afganistan'a döndü ve aynı zamanda Afganistan Mahalli Organlar Başkanlığında, bölgesel idareler baş danışmanı olarak göreve başladı. 2015'te de Afganistan Devlet Başkanı Birinci Yardımcısı Siyasi Danışmanı olarak atandı. 2016'da Afganistan ve İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerinde çalışarak "Yakınçağda Afganistan ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri" isimli doktora tezini tamamladı. 2017'de Afganistan Devletinin Tacikistan'daki Harogh Başkonsolosu olarak atandı. 2018'de Afganistan Devlet Başkanlığı Ofisi Halka İlişkileri danışmanı olarak çalıştı. 2021 Temmuz ayında Afganistan Devleti tarafından Özbekistan'ın Termiz kenti Başkonsolosu olarak atandı. Fakat resmi işlemleri tamamlanmadan Afganistan hükümeti devrildi. Burget evli ve ikisi kız dört çocuk babasıdır.